

ДЕМОКРАТІЯ: ПОЛІТИЧНИЙ ІДЕАЛ І ПОЛІТИЧНА ПРАКТИКА

Постановка проблеми. Актуальність даної теми полягає у тому, що незмінною складовою усіх названих революцій було прагнення демократії, бажання кожного народу реалізувати надану йому владу. Адже саме на демократію покладаються великі надії, вона є дороговказом для справедливої та справді народної політики. Актуальність обраної теми посилюється і тим, що за 25 століть існування демократичної традиції людство не винайшло кращого способу життєдіяльності суспільства, механізму функціонування політичної системи, кращої моделі організації державної влади, аніж демократії. Крім того, для багатьох вітчизняних політологів потреба в проведенні партійної реформи в Україні стає все більш очевидною. Але політичне рішення з цього питання повинна прийняти українська політична еліта, яка, спираючись на досвід розвинутих демократичних держав, повинна усвідомити свою історичну відповідальність за демократичне майбутнє країни.

Метою нашого дослідження є висвітлення з наукових позицій основних шляхів побудови в Україні демократичної держави та перспектив розвитку української демократії.

Для розкриття даної мети ми ставимо наступні **завдання**: розкрити поняття демократії та демократичних інституцій в історичному значенні; проаналізувати поняття демократії як політичного ідеалу і політичної практики; висвітлити сучасне розуміння демократії як головної цінності суспільства в умовах трансформації та суспільно-політичних змін.

Об'єкт дослідження - феномен демократії як сукупність політичних інституцій в історико-практичному дискурсі.

Предметом дослідження є демократія як політичний ідеал та політична практика.

Стан дослідження проблеми. Питаннями сутності та походження демократії цікавилися ще античні філософи (Перікл, Демокріт, Платон, Арістотель, Сократ, Фулідід), а також громадські діячі та мислителі наступних епох (О. Гамільтон, Г. Гегель, Т. Гоббс, Т. Джефферсон, І. Кант, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін.). Говорячи про моделі, конституюючі ознаки, параметри демократії та її якісний потенціал, необхідно згадати роботи загальноновизнаних теоретиків демократії Г.Алмонда, Р. Арона, С. Верби, С. Гантінгтона, Л. Даймонда, Р. Даля, Р.Дарендорфа, А. Лейпхарта, Дж. Сарторі, Ф. Шміттєра, Й. Шумпетєра та ін. Необхідно підкреслити, що в Україні наявна певна кількість наукових досліджень, присвячених тим чи іншим аспектам феномена демократії. Серед них дисертації Ф. Барановського, В.Бортнікова, М.Буника, В.Бурдяка, А. Грамчук, О. Задоянчука, Г. Зеленько, М. Калініченка, В. Кратюка, М. Мілової, В. Пашенка, О. Сазонової, Д. Ткача, А. Фісуна, В. Цвиха.

Виклад основного матеріалу. Політичний режим являє собою комплекс взаємодіючих компонентів здійснення політичної влади. Носієм зв'язків та відносин, тобто показником того, як, в якій політичній парадигмі працює влада, є компоненти та їх взаємодія, атрибутивні, характерні властивості того чи іншого політичного режиму. Політичний режим складається, принаймні, з трьох компонентів, які зберігають певну автономність. Ця обставина має цілу низку важливих наслідків, зумовлених, передусім, плюралізмом тлумачення політичного змісту режиму. Перший компонент, який складає зміст поняття «політичний режим» – це права та свободи особистості, пріоритетний тип її політичної культури, поведінки, свідомості, менталітету. Права людини, їх міра та гарантії реалізації взаємозв'язані з рівнем розвиненості самого права, його роллю в механізмі політичного володарювання.

Історична генеза демократії довга і суперечлива. Народжена в Античній Греції, ідея демократії не знайшла там палких прихильників серед філософів. Концепції найяскравіших представників того часу Платона і Арістотеля базувались на протиставленні «правильних» та «викривлених» форм державного устрою і влади. Демократію вони відносили до «викривленої» форми. В наступні століття також панувало скептичне ставлення до демократії. Після Французької буржуазної революції стало зрозумілим, що саме демократія є засобом більш розумної політичної та соціальної організації суспільства, держави, влади. В XIX ст. у демократії були свої злети та падіння, але, в цілому, до неї було негативне ставлення. Після виходу в світ книги Алексиса Токвіля (1805-1859) «Демократія в Америці» почало формуватися позитивне ставлення до демократії. Відомий американський політолог Френсіс Фукуяма показав, що є «чотири рівні, на яких має відбуватися зміцнення демократії»: ідеологія, політичні інституції, громадянське суспільство, культура. Зміни на рівні громадянського суспільства, за його словами, відбуваються набагато повільніше, ніж на двох перших рівнях, а їх швидкість значною мірою

залежить від особливостей культури. Тому хоч і стверджувалось, що громадянське суспільство повинно було стати передумовою політичної демократії, само воно не могло «вирости» без певного типу демократичної політичної культури і правової держави. На початку ХХ ст. практично не залишається політичних доктрин, включаючи і більшовизм, і фашизм, які в основу своїх ідеологічних конструкцій не закладали б побудову демократії різного роду. Після революції 1917 р. в Росії диктатура пролетаріату була проголошена як вищий тип пролетарської демократії. На початку ХХ ст. практично не залишається політичних доктрин, включаючи і більшовизм, і фашизм, які в основу своїх ідеологічних конструкцій не закладали б побудову демократії різного роду. Після революції 1917 р. в Росії диктатура пролетаріату була проголошена як вищий тип пролетарської демократії. Велике значення в утвердженні сучасних норм демократії відіграли «Декларація прав людини», прийнята ООН (1948 р.), Хельсінська нарада (1975 р.), правозахисний рух в постсоціалістичних країнах, Паризька нарада глав урядів європейських країн й прийнята нею «Паризька хартія для нової Європи» (1990 р.). В політології термін «демократія» вживається в трьох значеннях: як влада народу (від грец. *demos* – народ + *kratos* – влада = народовладдя); як форма устрою будь-якої організації, заснованої на принципах рівноправності її членів, виборності й прийняття рішень за більшістю (партийна, профсоюзна, молодіжна тощо); як ідеал суспільного устрою і відповідний йому світогляд та система цінностей; як рух за народовладдя (соціал-демократичний, християнсько-демократичний тощо). Одним з основних принципів демократії є принцип більшості. Він здійснюється за допомогою прямої та представницької демократії. До форм прямої (плебісцитарної) демократії відносяться: проведення виборів на основі загального виборчого права, референдуми, всенародні обговорення питань державного життя. Члени суспільства безпосередньо беруть участь у розробці політичних рішень, прийнятті законів або знаходженні консенсусу між протилежними інтересами членів свого співтовариства. Ця форма демократії дає можливість розвивати політичну активність громадян, забезпечувати легітимність влади, здійснювати ефективний контроль за діяльністю інститутів держави.

Представницька (репрезентативна) демократія – це, коли члени співтовариства залишаються джерелом влади і мають право ухвалювати рішення, але реалізують це право через обраних ними представників, які повинні відстоювати їхні інтереси. При такому управлінні демократія розуміється як компетентне й відповідальне перед народом представницьке управління. Носіями представницької демократії є парламенти, інші законодавчі органи влади як в центрі, так і на місцях, а також виборні представники виконавчої і судової влади. Достатньо влучно сказав про суть представницької демократії німецький політолог Ральф Дарендорф. Він вважає, що демократія – це не правління народу, якого просто не буває. Демократія – це уряд, обраний народом, а якщо необхідно, то й народом скасований; крім того, демократія – це уряд зі своїм особистим курсом.

Демократія передбачає вільну діяльність всіх політичних партій, суспільно-політичних об'єднань, організацій, рухів, які діють в рамках закону. Для демократичної форми правління характерна багатопартійність. Важливий атрибут демократії – принцип поділу влади у системі державної влади. Згідно цьому принципу законодавча, виконавча і судова влади відокремлені і досить незалежні одна від одної. Проте, вони постійно взаємодіють між собою, врівноважують одна одну. Обов'язковою умовою демократії є гласність про всі дії державних органів, політичних партій, суспільних організацій. Незалежний статус засобів масової інформації – це теж атрибут демократичного суспільства [2]. У демократичному суспільстві значна роль у системі державного устрою відводиться місцевим органам самоуправління, здійснюється раціональний поділ компетенції і повноважень різних рівнів влади. Саме місцева влада найбільш близька до народу і від її дій залежить повсякденне життя громадян. Тому ступінь демократичності суспільства виявляється тим, який статус і обсяг повноважень місцевих органів влади, а також рівень її доступності для людей.

З методологічної точки зору важливо розрізнати колективістське, плюралістичне та ліберальне бачення демократії у залежності від того, хто має пріоритет у здійсненні влади: народ, соціальна група чи особистість. Незважаючи на деякі відмінності, колективістські концепції демократії мають загальні риси: заперечення автономності особистості; первинність народу у здійсненні влади;· однорідність народу за складом;· абсолютність влади більшості. Загальні риси плюралістичної концепції демократії зводяться до відмови від прямої участі всіх у політичному процесі;· визнанні зацікавленої групи центральним елементом демократичної політичної системи, яка гарантує права та свободи особистості;· значного розширення діяльності держави, збереженню рівноваги конкурентних інтересів.

Найзагальнішими рисами, притаманними елітарним теоріям є: поділ суспільства на еліту і маси; тлумачення політичної нерівності як підвалини соціального життя; володіння владою завдяки приналежності до «обраної меншості»; розгляд історії як сукупності соціальних циклів, що характеризуються пануванням певних типів еліт. Основними положеннями ліберальної концепції є: визнання особистості основним джерелом влади; пріоритет прав людини над правами держави; обмеження сфери діяльності держави, передусім, охороною суспільного порядку, безпеки громадян; пріоритет ринкового регулювання економікою над державним управлінням; розподіл влади як умова контролю громадян над державою. Застосування ціннісного підходу до дослідження демократії в Україні значно ускладнене. Сучасному стану демократичних перетворень в Україні властиве те, що, з одного боку, народовладдя є символом жаданого майбутнього, а з другого – суспільні інститути та ЗМІ, практика участі населення у виборах співіснують із розчаруванням у демократичному реформуванні. Суперечності проявляються також у поєднанні інерції влади і постійного намагання наслідувати західні стандарти, де визначення основних тенденцій формування нових ціннісних орієнтирів є базою для прогнозування подальшого розвитку, а надбання нової якості є надзвичайно важливим для адекватнішого розуміння особливостей політичної системи та змісту політичних процесів, що відбуваються в суспільстві. В Основному Законі України зазначено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Сучасний стан України з точки зору політичного режиму – це звичайна в рамках авторитаризму плюралізація суспільного життя, яка може бути, а може й не бути початком становлення демократії. На стабільність і зростання демократії впливають дві головні умови – економічний розвиток і політичне керівництво.

Висновки. За всієї різноманітності дефініцій поняття «демократія» її первинним значенням є устрій держави, всієї політичної системи у формі народовладдя. Основними концепціями демократії є: колективістські (тоталітарні), індивідуальні (ліберальні) та плюралістичні. Усі концепції мають і позитивні й негативні риси. У сучасній світовій практиці виокремлюють ціннісні (свобода, рівність, соціальна справедливість) і раціонально-утилітарні обґрунтування (відкрите суспільство, суспільство ринкової економіки) демократії. Демократія в Україні вступає у відповідальну фазу свого розвитку. Наявність і реальні дії інститутів громадянського суспільства – критерій справжнього народовладдя в Україні.

Література

1. Арон А. *Демократія и тоталитаризм*. - М., 1993.
2. Даль Р.А. *Введение в теорию демократии*. - М., 1992.
3. Дарендорф Р. *Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе*. // *Вопросы философии*. - 1990. - №9.
4. Філонов О.В., Субботін В.М. – К., 2008. – 215 с.
5. *Основи демократії: навчальний посібник / за ред. А. Колодій*. – К., 2009. – 832 с.
6. *Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку*. – К., 1998.
7. *Політичний портрет України / Часопис фонду «Демократичні ініціативи»*. – 2005. - №32. – 97 с.
8. Токвіль А. де. *Про демократію в Америці*. – Київ: Всесвіт, 1999. – 590 с.
9. Шляхтун П.П. *Політологія* – К., 2010. – 472 с.
10. Гурик, М. І. *Демократія участі як ефективна модель функціонування державної влади в Україні*. Збірник матеріалів науково-практичного семінару «удосконалення функціональної діяльності державної служби як складової інституційного забезпечення структурних трансформацій в суспільстві» / М. І. Гурик // – Тернопіль, 18-19 листопада 2010р. – С.122-124.
11. Гурик, М. І. *Солідарна модель демократії крізь призму творчості Ярослава Стецька* / М. Гурик // *Вплив суспільних наук на процес розвитку: можливе та реальне: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 3-4 березня 2017 року)*. – Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2017. – С. 86-91
12. Томахів В. *Трансформація політичного режиму в незалежній Україні: загальні тенденції, особливості дефініцій* / В. Томахів // *Українська наука : минуле, сучасне, майбутнє*. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – Вип. 19, ч. 1. – С.336-342.